

JADWIGA SADOWSKA

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: jadvigasadowska@o2.pl

POLSKA BIBLIOGRAFIA REGIONALNA Z PERSPEKTYWY PÓLWIECZA. KONCEPCJE I REALIA

Jadwiga Sadowska, absolwentka polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 1993-2007 kierownik Instytutu Bibliograficznego Biblioteki Narodowej, od 2005 r. związana jest z Instytutem Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie pracuje jako profesor nadzwyczajny UW. Jest autorką ok. 200 publikacji z zakresu opracowania przedmiotowego piśmiennictwa oraz zagadnień bibliografii i automatyzacji. Najważniejsze publikacje: *Instrukcja tematowania i katalogu przedmiotowego* (1990), *Hasła przedmiotowe w teorii Adama Łysakowskiego i praktyce „Przewodnika Bibliograficznego”* (2000), *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Studium analityczno-porównawcze* (2003), *Maria Dembowska. W kręgu bibliografii, bibliotekarstwa i informacji naukowej. Księga jubileuszowa w 70-lecie pracy zawodowej* (2007).

SŁOWA KLUCZOWE: Polska bibliografia regionalna 1945-2010. Organizacja bibliografii regionalnej. Metodyka bibliografii regionalnej; terminologia.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Głównym celem artykułu jest przedstawienie systemu kształtowania się polskiej bibliografii regionalnej w latach 1945-2010 z uwzględnieniem spraw instytucjonalnych, organizacyjnych, metodycznych i terminologicznych. Istotnym celem jest też pokazanie wpływu reform administracyjnych oraz organizacji krajowej sieci informacyjnej na koncepcję i rozwój tej bibliografii. Ukazano również rolę wojewódzkich bibliotek publicznych oraz Instytutu Bibliograficznego Biblioteki Narodowej w praktycznej realizacji koncepcji bibliografii regionalnej w Polsce. **Metody badań** – Podstawą analizy były referaty, postulaty i wnioski przedstawione podczas krajowych narad bibliograficznych (1956, 1966, 1978, 1995) oraz innych konferencji poświęconych bibliografii regionalnej (1960, 1967, 1994, 1998, 2000, 2005, 2006, 2008). **Wyniki i wnioski** – Wskazano kilka okresów istotnych dla rozwoju bibliografii regionalnej: a) lata 40. i 50., gdy prace nad tą bibliografią były inspirowane przez państwo i pośrednio miały cele polityczne (Bibliografia Ziem Zachodnich i Północnych); b) lata 60., gdy ustalono granice regionów historyczno-kulturowych w kraju (Pomorze Zachodnie, Pomorze Gdańskie, Warmia i Mazury, Ziemia Lubuska, Śląsk, Mazowsze, Lubelszczyzna, Rzeszowszczyzna, Kielecczyzna), opracowano podstawy metodyczne i podjęto systematyczne prace nad bibliografią regionalną retrospektywną

i bieżącą jako źródłem wszechstronnej informacji o regionie; c) koniec lat 70. i lata 80., gdy w wyniku reformy administracyjnej (49 nowych województw na miejsce 17) podjęto próbę zastąpienia regionów historyczno-kulturowych regionami administracyjnymi, czego efektem były nowe bibliografie regionalne i zmiany zasięgów terytorialnych dotychczasowych bibliografii; d) lata 90. i pierwsza dekada XXI w., gdy na kształt i organizację prac nad bibliografiami regionalnymi istotny wpływ miały zmiany technologiczne w bibliotekach. Od połowy lat 90. tworzone są bibliograficzne bazy danych według jednolitych zasad normalizacyjnych. Rozwijają się także bibliografie lokalne. O rozwoju bibliografii regionalnych i lokalnych świadczą liczby: w latach 1945-1950 średniorocznie ukazywało się 18,8 bibliografii, w latach 2001-2008 liczba ta wzrosła do 585,8 w ciągu roku.

Termin „bibliografia regionalna” został wprowadzony do polskiego piśmiennictwa przez Adama Łysakowskiego, który w latach 20. XX w. zainicjował w Polsce tworzenie bieżącej bibliografii regionalnej. W 1927 r. w „Dzienniku Wileńskim” zaczęto publikować „Urzędową Bibliografię Regionalną” (podmiotową), obejmującą książki, czasopisma i dokumenty życia społecznego, które ukazywały się na terenie województw: wileńskiego, nowogrodzkiego, poleskiego i białostockiego. Helena Hleb-Koszańska podkreślała rolę bibliografii regionalnej (przedmiotowej) jako źródła informacji o regionie oraz czynnika budzącego lokalny patriotyzm i poczucie wspólnej przynależności do narodu (Hleb-Koszańska, 1967, s. 24-25). Podobnie określiła zadania przedmiotowych bibliografii regionalnych Anna Zbikowska-Migoniowa, stwierdzając, że służą one celom: naukowemu, ideowo-politycznym, patriotycznym (duma z „małej ojczyzny”), wieloaspektowej informacji o regionie (Zbikowska-Migoń, 1999, s. 14). Odmianą bibliografii regionalnej jest bibliografia lokalna, której zasięg terytorialny ograniczony jest do miejscowości (miejsca) oraz bibliografia krajoznawcza, której zasięg odnosi się do terytorium kraju (praktycznie jednak również do części świata i kontynentów), ale tylko w sensie przedmiotowym (piśmiennictwo o kraju, narodzie, kontynencie). Do uwag terminologicznych powrócę jeszcze w ostatniej części artykułu.

BIBLIOGRAFIA ZIEM ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH

Bezpośrednio po II wojnie światowej bibliografią regionalną zaczęto się interesować ze względów politycznych. Chodziło przede wszystkim o bibliografię Ziem Zachodnich i Północnych, której opracowywanie podjęto w nowo powołanych instytutach naukowych: Śląskim Instytucie Naukowym w Katowicach („Bibliografia Śląska”), Instytucie Bałtyckim w Bydgoszczy („Bibliografia [pomorska]”) i Instytucie Zachodnim w Poznaniu („Bibliografia Zachodnia” [Ziemie Zachodnie i Północne]). Początek systematycznej organizacji bibliografii regionalnej dała pierwsza Ogólnokrajowa Narada Bibliografów (1956). Zgłoszono wówczas postulat jak najszybszego opracowania bibliografii Ziem Zachodnich i Północnych w związku z – jak to określano – rewizjonistyczną polityką zachodniemiecką. Proponowano też powołanie specjalnego ośrodka bibliograficznego (np. przy Instytucie Zachodnim), który opracowywałby nie tylko dokumenty wydawane w Polsce, ale także mógł nabywać dokumenty zagraniczne z zakresu tej tematyki. Po drugie, postulowano, aby jak najszybciej przystąpić do wydawania bibliografii bieżących poszczególnych regionów tych ziem: Śląska, Pomorza, Ziemi Lubuskiej, Warmii i Mazur, przyjmując

zasięg chronologiczny od 1945 r. Po trzeciej, postulowano opracowywanie retrospektywnych bibliografii tych terenów o zasięgu chronologicznym do 1939 r., rozpoczynając od bibliografii Śląska i Pomorza. We wnioskach ogólnych z narady zapisano też potrzebę zorganizowania prac nad bibliografią regionalną w skali krajowej (*Ogólnokrajowa...*, 1956, s. 56, 58).

Doświadczenia z prac nad spisami bibliograficznymi Ziemi Zachodnich i Północnych, a także ich ewidencja w Instytucie Bibliograficznym Biblioteki Narodowej potwierdzały konieczność szybkich ustaleń zasięgów terytorialnych, rozgraniczenia bibliografii historycznej i ogólnej, ustaleń metodycznych. W kwietniu 1960 r. z inicjatywy Instytutu Bibliograficznego zorganizowano konferencję (Eychler, 1960), która miała stanowić punkt wyjścia do współpracy i koordynacji między różnymi ośrodkami włączającymi się do prac nad bibliografią Ziemi Zachodnich i Północnych. Podczas konferencji zdefiniowano termin „region”, kluczowy dla bibliografii regionalnej, pod którym rozumiano „teren o jednorodnych lub zbliżonych cechach geograficznych, reprezentujący swoistą całość z punktu widzenia historycznego, gospodarczego i kulturalnego” (Eychler, 1960, s. 213). W przypadku Ziemi Zachodnich i Północnych wyodrębniono regiony: Pomorze Zachodnie i Pomorze Wschodnie (Warmia i Mazury, Powiśle i Pomorze Gdańskie), Ziemia Lubuska oraz Śląsk (Górny, Dolny i Cieszyński). Powstające bibliografie poszczególnych regionów miały różne zasięgi chronologiczne, różne ujęcia, a ich zasięgi terytorialne częściowo krzyżowały się. Dla regionu śląskiego opracowywano w tym czasie 9 bibliografii, dla Ziemi Lubuskiej – 3, dla Pomorza – 5, dla Warmii i Mazur – 4, dla Ziemi Zachodnich ogólnie – 4. W sumie było to 25 bibliografii ogólnych i historycznych. Ustalenia merytoryczne i organizacyjne były więc niezbędne. Uznano wówczas, że instytucją najbardziej odpowiednią do koordynacji bibliografii regionalnych tych ziem jest Instytut Zachodni, a w szczególności istniejąca przy nim Komisja Koordynacyjna Instytutów Ziemi Zachodnich. Do zadań Komisji należeć miały ustalenia granic terytorialnych, inicjowanie i czuwanie nad realizacją bibliografii, określanie hierarchii potrzeb, zdobywanie środków finansowych, dbałość o szybkie i regularne wydawanie bibliografii, tym bardziej, że piśmiennictwo polskie dotyczące tych ziem było opracowywane po stronie niemieckiej, a bibliografie ukazywały się tam znacznie szybciej. Sprawa miała więc aspekt polityczny i patriotyczny, a nawet, jak oceniano, międzynarodowy (Eychler, 1960, s. 214-221, 229).

KSZTAŁTOWANIE METODYKI I ORGANIZACJI BIBLIOGRAFII

Doświadczenia z prac nad bibliografią Ziemi Zachodnich i Północnych były jednocześnie okazją do ustaleń metodycznych dla wszystkich bibliografii regionalnych. Na wspomnianej konferencji, oprócz zdefiniowania regionu, zaakceptowano szerokie ujęcie zakresu bibliografii regionalnej. Przyjęto, że bibliografia regionalna, zarówno bieżąca, jak i retrospektywna, powinna mieć zakres wszechstronny, „ujmować piśmiennictwo o danym regionie z punktu widzenia wszystkich nauk, a więc rejestrować piśmiennictwo dotyczące historii i polityki danego regionu, jego warunków ekonomicznych, społecznych, kulturalnych, naukowych, a także przyrodniczych” (Eychler, 1960, s. 223). Była to ważna konstatacja dla

zawartości merytorycznej bibliografii regionalnych. Drugim zagadnieniem była kompletność bibliografii.

Uznano, że bibliografia powinna być jak najbardziej kompletna, powinna uwzględniać wszystkie typy dokumentów publikowanych, również fragmenty książek oraz artykuły z prasy lokalnej. Dążąc do kompletności, zalecano jednak selekcjonowanie materiałów o niewielkiej wartości, zwłaszcza pochodzących z prasy codziennej. Przedyskutowano również wówczas kryteria doboru materiałów: przedmiotowe (treściowe), typograficzno-wydawnicze, językowe, formy piśmienniczej lub wydawniczej, pochodzenia autorów, lokalizacji instytucji i zjazdów (konferencji). Bezdyskusyjne było tylko kryterium przedmiotowe – region jako przedmiot piśmiennictwa w różnych ujęciach. Wątpliwości wzbudzało kryterium typograficzno-wydawnicze, bowiem pełne jego zastosowanie oznaczało rejestrację wszystkich dokumentów, które ukazały się na danym terytorium (bibliografia podmiotowa). Kryterium to dla współczesnego piśmiennictwa odzwierciedlało nie tyle politykę wydawniczą czy kulturalną w regionie, co raczej wskazywało stan możliwości poligraficznych. Natomiast za uzasadnione uznano zastosowanie tego kryterium do wcześniejszego okresu. Kryterium to należało rozważać indywidualnie dla każdej bibliografii retrospektywnej, podobnie jak kryterium językowe. W odniesieniu do kryterium formy piśmienniczej i wydawniczej chodziło głównie o uwzględnianie tytułów czasopism ukazujących się w regionie, co uznano za celowe. Kryterium pochodzenia autora potraktowano podobnie jak kryterium typograficzno-wydawnicze – w bibliografii bieżącej uznano je za niecelowe, natomiast w odniesieniu do okresów wcześniejszych – tak. Kolejnym zagadnieniem było uwzględnianie (lub nie) literatury pięknej, której obecność uzależniano od przeznaczenia czytelniczego bibliografii (w naukowej – nie, w popularnej – tak) i od tego, czy jest to bibliografia bieżąca (tak), czy retrospektywna (nie). Ostatnie kryterium – lokalizacji instytucji i zjazdów (konferencji) powinno być uwzględniane, jeśli instytucja lub konferencja była związana bezpośrednio z życiem regionalnym (Eychler, 1960, s. 224-227). To były podstawy metodyczno-organizacyjne bibliografii regionalnej, które znalazły pełny opis w poradniku metodycznym dla bibliografii specjalnych wydany przez Instytut Bibliograficzny w 1960 r. (*Bibliografia. Poradnik metodyki bibliograficznej dla autorów bibliografii specjalnych*).

Uzupełnieniem konferencji warszawskiej było seminarium Bibliotekarzy Ziemi Zachodnich i Północnych, które odbyło się w Koszalinie 26-28 maja 1960 r. (Eychler, 1960, s. 232-233). Zgłoszone wówczas wnioski dotyczyły przede wszystkim włączenia do prac bibliograficznych wojewódzkich bibliotek publicznych oraz wydawania od 1960 r. bieżących bibliografii poszczególnych regionów Ziemi Zachodnich i Północnych, czyli bibliografii Pomorza Zachodniego, Pomorza Gdańskiego, Warmii i Mazur, Śląska i Ziemi Lubuskiej. Zaproponowano również powołanie Komisji Porozumiewawczej zainteresowanych bibliotek z udziałem przedstawicieli Instytutu Bibliograficznego, Instytutu Zachodniego i Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich. Na zorganizowanym 28-29 czerwca 1960 r. w Szczecinie (Eychler, 1960, s. 233-235) spotkaniu Komisji Porozumiewawczej zajęto się ustaleniem zasięgów terytorialnych (odwołując się do ówczesnego podziału administracyjnego na województwa i powiaty) poszczególnych bibliografii oraz wskazaniem ośrodków odpowiedzialnych

za opracowywanie – były to głównie wojewódzkie (i miejskie) biblioteki publiczne¹. Rezultatem były następujące ustalenia:

– Bibliografia Pomorza Zachodniego obejmowała woj. szczecińskie i koszalińskie oraz powiat lęborski (Lębork); instytucją opracowującą była WiMBP w Szczecinie (z czasem dołączyła się WiMBP w Koszalinie);

– Bibliografia Pomorza Wschodniego obejmowała woj. gdańskie i bydgoskie (do uzgodnienia ośrodek opracowujący, nieco później podjęła to zadanie Biblioteka Gdańska PAN, a po niej WiMBP w Gdańsku);

– Bibliografia Warmii i Mazur obejmowała woj. olsztyńskie oraz powiaty: ełcki, elbląski, olecki i gołdapski (opracowanie do uzgodnienia między WiMBP w Olsztynie a Instytutem Mazurskim; zadanie podjęła WiMBP);

– Bibliografia Śląska obejmowała woj. katowickie, wrocławskie i opolskie, miała być podzielona na trzy równoległe bibliografie: Śląska Górnego, Dolnego i Opolskiego; ustaleniami organizacyjnymi miała zająć się WBP we Wrocławiu;

– Bibliografia Ziemi Lubuskiej obejmowała woj. zielonogórskie; opracowaniem miała się zająć WBP w Zielonej Górze lub Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu tworząca wcześniej bibliografię bieżącą Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej; ostatecznie zadanie realizowała WBP w Zielonej Górze.

W listopadzie 1960 r. odbyła się jeszcze jedna konferencja, w Poznaniu, podczas której Instytut Zachodni zobowiązał się do koordynacji prac nad bibliografiami poszczególnych regionów Ziemi Zachodnich i Północnych, natomiast sam miał opracowywać bibliografię tych ziem w ujęciu całościowym. Tak więc, można uznać, że prace nad bibliografią Ziemi Zachodnich i Północnych i ustalenia na czterech konferencjach (Warszawa, Koszalin, Szczecin, Poznań) zorganizowanych w 1960 r. nadały kształt i kierunek bibliografiom regionalnym, które od tego momentu zaczęły się intensywnie rozwijać i zaczęto je opracowywać również w innych regionach kraju (województwa: lubelskie, rzeszowskie, kieleckie, białostockie, warszawskie). Były to:

– „Bibliografia Pomorza Zachodniego” (1960-), opracowywana w WiMBP w Szczecinie z udziałem WiMBP w Koszalinie. Bibliografia ta miała również oddzielną część zawierającą piśmiennictwo zagraniczne (od 1945 r., opracowywaną przez Cecylię Gałczyńską);

– „Bibliografia Pomorza Gdańskiego” (1964-), opracowywana w Bibliotece Gdańskiej PAN;

– „Bibliografia Regionalna Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej” za rok (1958, 1959), opracowywana w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu (rozdzielona od rocznika 1960) na: „Bibliografię Regionalną Wielkopolski” (1960-), opracowywaną w Bibliotece Głównej Uniwersytetu w Poznaniu i „Bibliografię Ziemi Lubuskiej” (1960-), opracowywaną w WiMBP w Zielonej Górze wspólnie z Zarządem Okręgu SBP w Zielonej Górze;

– „Bibliografia Warmii i Mazur” (1961-), opracowywana w WiMBP w Olsztynie;

– „Bibliografia Śląska” (1960-), opracowywana w Śląskim Instytucie Naukowym wspólnie z Biblioteką Śląską w Katowicach;

– „Bibliografia Województwa Warszawskiego” (1965-), opracowywana przez WBP woj. warszawskiego w Warszawie;

¹ Wojewódzkie biblioteki publiczne (WBP) zmieniały swój status, czasem były wojewódzkimi i miejskimi (WBPiM) zarazem.

- „Bibliografia [Ziemi Kieleckiej]” (1958-), opracowywana w WiMBP w Kielcach (publikowana na łamach miejscowych czasopism);
- „Bibliografia Regionu Białostockiego” (1963-), opracowywana w WiMBP w Białymstoku;
- „Bibliografia Lubelszczyzny” (1965-), opracowywana w WiMBP w Lublinie;
- „Bibliografia Rzeszowszczyzny” (1964-), opracowywana w WiMBP w Rzeszowie.

Kilka lat później, w 1973 r. w WiMBP w Łodzi zaczęto opracowywać „Bibliografię Łodzi i Województwa Łódzkiego” (pierwszy rocznik objął materiał za rok 1971).

Założeniem było, aby bibliografie regionalne objęły wszystkie regiony od 1945 r. Powstawały więc również retrospektywne bibliografie regionalne zawierające materiał od 1944 lub 1945 r.: *Bibliografia Mazur i Warmii w okresie dziesięciolecia 1945-1955*; *Bibliografia Mazur i Warmii w okresie lat 1956-1960*, opracowane przez Emilię Sukertową-Biedrawinę; *Bibliografia regionu białostockiego*. T. 1: 1944-1962; *Bibliografia Lubelszczyzny 1944-1964*; *Bibliografia Pomorza Zachodniego 1945-1950, 1951-1956, 1957-1959*; *Bibliografia województwa warszawskiego 1944-1964*; *Bibliografia Rzeszowszczyzny 1944-1963*; *Bibliografia jeleniogórska*. T. 1: 1945-1961 oraz bibliografie historyczne (m.in. Śląska, Pomorza Wschodniego i Zachodniego, Elbląga i regionu).

W połowie lat 60. XX w. było już wiadomo, że głównymi wykonawcami bibliografii regionalnych są wojewódzkie biblioteki publiczne, które się z tego zadania wywiązywały, choć niestety, nie miały większego wpływu na terminy publikacji bibliografii, wobec czego ukazywały się one średnio z kilkuletnim opóźnieniem (Biliński, 1995, s. 32).

Podczas Drugiej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów (1966) Helena Hleb-Koszańska stwierdziła, że nielicznie reprezentowana w powojennym dziesięcioleciu bibliografia regionalna dobrze rozwija się, powstały projekty opracowania bibliografii retrospektywnych, choć nie uniknięto bibliografii o krzyżujących się zakresach lub też niepełnych zakresowo, lub których nie kończono. Problemem była ciągła bibliografia Ziem Zachodnich i Północnych ujętych całościowo. Instytut Zachodni wydał w 1962 r. *Bibliografię Ziem Zachodnich 1945-1958*, ale dalszych prac nie podejmował. Wobec opracowywanych tego typu bibliografii po stronie niemieckiej, brak polskiej bibliografii uważano za politycznie szkodliwy. W tej sytuacji Instytut Bibliograficzny zaproponował zorganizowanie roboczej konferencji zainteresowanych bibliotek. Konferencja odbyła się w grudniu 1967 r. w Bibliotece Narodowej (*Materiały...*, 1968), a główny referat przedstawiła Barbara Eychlerowa (Eychler, 1968) z Instytutu Bibliograficznego. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele ośrodków realizujących bibliografie regionalne (Instytut Zachodni, Biblioteka Śląska, Biblioteka Gdańska PAN, wojewódzkie biblioteki publiczne w Białymstoku, Kielcach, Koszalinie, Lublinie, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie i Zielonej Górze) oraz reprezentanci Ministerstwa Kultury i Sztuki, Instytutu Spraw Międzynarodowych, Instytutu Historii PAN.

Na spotkaniu poruszono też sprawę bieżących, regionalnych bibliografii historycznych. Już na konferencji w 1960 r. uznano, że bibliografie regionalne powinny mieć zakres ogólny, reprezentowany przez piśmiennictwo wszystkich dziedzin, nie tylko historii. Ponieważ istniały bibliografie hi-

storyczne i ogólne dotyczące Śląska oraz Pomorza, zaproponowano, aby je połączyć, jednak propozycje nie zostały podjęte i obok „Bibliografii Śląska” ukazywała się też „Bibliografia historii Śląska”. Podobnie było z Pomorzem. Kontynuację bibliografii historycznych, wobec istnienia bieżących bibliografii ogólnych, uznano za nieuzasadnioną z ekonomicznego i użytkowego punktu widzenia, choć podkreślano jej znaczenie dla celów naukowych.

Z problemów merytorycznych rozważano sprawę uwzględniania poloników zagranicznych, uznając ostatecznie, że mimo trudności w dostępie do piśmiennictwa zagranicznego, należy zachęcać autorów bibliografii do rejestracji poloników w takim zakresie, w jakim jest to możliwe. Co do selekcji materiałów, to postulowano bardziej ostrą selekcję wobec prasy codziennej (Eychler, 1968, s. 20-23).

Podsumowując, należy uznać, że lata 60. XX w. były okresem intensywnego rozwoju bibliografii regionalnych, a jednocześnie także stabilizacji organizacyjnej i metodycznej. Określono zasady doboru materiałów, zaproponowano też wspólny schemat układu zrębu głównego bibliografii. We wspomnianym poradniku metodycznym, znanym bardziej ze swego drugiego wydania pt. *Metodyka bibliograficzna. Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych* (1963), uwzględniono ramowy schemat klasyfikacyjny dla przedmiotowej bibliografii regionalnej, składający się z 16 głównych działów: I. Dział ogólny, II. Środowisko geograficzne. (Przyroda), III. Ludność, IV. Historia (do r. 1945), V. Etnografia, VI. Zagadnienia gospodarcze (od 1945 r.), VII. Zagadnienia społeczne i polityczne (od r. 1945), VIII. Zagadnienia prawno-administracyjne, IX. Wojsko, X. Służba zdrowia. Lecznictwo, XI. Kultura. Nauka. Oświata, XII. Językoznawstwo, XIII. Literatura piękna, XIV. Sztuka, XV. Zagadnienia wyznaniowe, XVI. Biblioteki. Archiwa. Sprawy książki i czytelnictwa (*Metodyka...*, 1963, s. 307-310). Układ ten zastosowały (z dopuszczalnymi modyfikacjami wewnątrz działów) wszystkie bibliografie regionalne, co ujednotaczało je na poziomie rzeczowym.

BIBLIOGRAFIA REGIONALNA CZY TERYTORIALNA?

Kolejną cezurą dla bibliografii regionalnej był rok 1975, w którym nastąpił nowy podział administracyjny – na miejsce dotychczasowych 17 województw powstało 49. Powstały też nowe wojewódzkie biblioteki publiczne, w których rozpoczęto prace nad bibliografiami regionalnymi. W latach 70. XX w. zintensyfikowano też prace nad SINTO – Systemem Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej. Zagadnienia te znalazły odzwierciedlenie podczas Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów (1978), w referacie Cecylii Gałczyńskiej. Już sam tytuł referatu zapowiadał propozycję zmian: *O nową koncepcję bibliografii regionalnej w Polsce* (Gałczyńska, 1980). Referentka stwierdzała, że dotychczasowa koncepcja traktowania bibliografii regionalnej jako pomocy w upowszechnianiu wiedzy o regionie oraz czynnika lokalnego patriotyzmu (takie cele wskazywała Hleb-Koszańska) nie odpowiada obecnym warunkom rozwoju informacji. Bibliografia regionalna powinna stać się „wszechstronnym narzędziem informacji o regionie”. Autorka widziała ją jako ważny element, obok bibliografii narodowej, krajowego systemu

informacji (SINTO). W tym celu należało podjąć działania zmierzające do stworzenia jednolitego, centralnie sterowanego systemu bibliografii regionalnych, obejmujących cały kraj. Gałczyńska widziała też rolę bibliografii regionalnej jako uzupełniającej prymarną rejestrację w bibliografii narodowej (prasa lokalna, regionalna, dokumenty życia społecznego). Proponowała poszerzyć bibliografie regionalne o dokumenty niepublikowane (prace magisterskie, doktorskie, sprawozdania, ekspertyzy itp.). Podsumowała to w referacie podczas Czwartej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów w 1995 r. (Gałczyńska, 1996). Charakteryzując ówczesny projekt krajowego systemu bibliografii regionalnej, wskazała następujące jego cechy: 1) pełny zakres tematyczny, czyli kompletność, 2) jednostka administracyjna jako podstawa granic obszaru, 3) jednakowe typy rejestrowanych dokumentów, 4) jednolity schemat układu klasyfikacyjnego, 5) jednolity układ podziałów wewnętrznych, 6) jednolity aparat pomocniczy, 7) jednolite indeksy przedmiotowe, 8) samoistność wydawnicza, 9) częstotliwość nieprzekraczająca rocznika, 10) jednolita postać typograficzna (Gałczyńska, 1996, s. 167-168). Tak pojmowane bibliografie regionalne miały się stać „pełnowartościowym narzędziem regionalnych systemów informacji”, działających w ramach SINTO.

Ale sprawa miała drugi, zasadniczy aspekt, mianowicie włączenie bibliografii regionalnej do SINTO oznaczało zerwanie z dotychczasowym pojmowaniem regionu jako terytorium połączonego więzami historycznymi, kulturalnymi, ekonomicznymi, a na to miejsce wprowadzono teren („region”) administracyjny – województwo. Właśnie terytorialne systemy informacji w ramach projektu SINTO opierały się na podziale administracyjnym, w województwach przewidywano tworzenie wojewódzkich ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Odejście od historycznego regionu Gałczyńska argumentowała również tym, że większość materiałów w bibliografiach regionalnych dotyczy współczesności, a „Język współczesności operuje pojęciami terytorialnymi właściwymi dla swojego czasu, a więc aktualnym pojęciem województwa, powiatu czy gminy” (Gałczyńska, 1980, s. 161). Przyjęcie struktury podziału administracyjnego dla bibliografii regionalnej miało umożliwić pokrycie całego kraju siecią bibliografii regionalnych, a także zapobiegać dublowaniu materiałów, ponieważ kryterium administracyjne uważano za bardziej wyraźne niż kryterium historyczne.

W ramach realizacji wniosków Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów we wrześniu 1979 r. reaktywowano przy ZG SBP Sekcję Bibliograficzną, z której wyłoniono Grupę Roboczą ds. Bibliografii Regionalnej. Kierownictwo Grupy powierzono Cecylii Gałczyńskiej. Grupa miała zająć się organizacją systemu bibliografii regionalnej. W styczniu 1979 r. na konferencji wojewódzkich bibliotek publicznych w Rzeszowie przedstawiono plan realizacji, zgodnie z którym przewidywano opracowywanie 23 bibliografii, przy czym najmniejszą jednostką miało być województwo. Wykonawcami miały być wojewódzkie biblioteki publiczne. Plany te zostały ocenione pozytywnie przez Państwową Radę Biblioteczną oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki. Instytut Bibliograficzny uważał, że koordynacja bibliografii regionalnych przez ciało społeczne w postaci Grupy Roboczej nie przyniesie efektów i zachowywał rezerwę wobec tych działań, mimo że w Uchwale Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów zaakceptowano (przynajmniej ogólnie) koncepcję bibliografii regionalnych

(pkt I.1. „Należy opracować koncepcję jednolitego systemu bibliografii regionalnej, obejmującego swoim zasięgiem i zakresem terytorium całego kraju, powierzając jej sformułowanie grupie roboczej ds. bibliografii regionalnej”), a nawet podkreślono powiązanie jej z SINTO (pkt III.3 „Konieczne wydaje się powiązanie systemu bibliografii regionalnej z układem terenowym SINTO”) (*Trzecia...*, 1980, s. 310-311). Z czasem Grupa została przekształcona w Zespół ds. Bibliografii Terytorialnej (także ciało społeczne) przy ZG SBP, a jej działania szły w kierunku podejmowania prac merytorycznych, organizacyjnych i szkoleniowych.

Niebezpieczeństwo koncepcji zmian granic terytorialnych polegało na tym, że uzależniało bibliografię regionalną od podziałów administracyjnych, które w Polsce powojennej co najmniej trzy razy poważnie zmieniały granice województw (1944, 1975, 1999), nie licząc mniejszych przesunięć powiatów, których było znacznie więcej. Po drugie, niszczyły dotychczas wypracowaną strukturę ośrodków w regionach i opracowywanych przez nie bibliografii wielkich regionów (Śląska, Pomorza Zachodniego, Pomorza Gdańskiego, Warmii i Mazur, Ziemi Lubuskiej, Lubelszczyzny, Rzeszowszczyzny, Mazowsza). Ostatecznie do realizacji tej koncepcji nie doszło. Biblioteki wybrały inną drogę, mianowicie w niektórych nowych WBP zaczęto opracowywać swoje bibliografie, niektóre zaś pozostały w starej „strukturze bibliograficznej”.

Po reformie administracyjnej 1975 r. zaczęto więc opracowywać bibliografie bieżące i retrospektywne w nowych województwach. Były to m.in:

- „Bibliografia Województwa Częstochowskiego”, „Bibliografia Województwa Wałbrzyskiego”, „Bielska Bibliografia Regionalna”, „Bibliografia Województwa Opolskiego” – wcześniej obszary te wchodziły w zakres „Bibliografii Śląska”;
- „Bibliografia Województwa Ciechanowskiego”, „Bibliografia Województwa Ostrołęckiego”, „Bibliografia Ziemi Radomskiej” – wcześniej obszary te obejmowała „Bibliografia Województwa Warszawskiego”;
- „Bibliografia Województwa Białkopodlaskiego” – wcześniej obszar ten objęty był „Bibliografią Lubelszczyzny” (materiał dublowany);
- „Bibliografia Województwa Sieradzkiego” – wcześniej w ramach „Bibliografii Łodzi i Województwa Łódzkiego”.

Powstające w nowych województwach bibliografie były w części wynikiem ambicji nowych władz wojewódzkich, ale też chyba w części wynikiem wiary środowiska bibliotekarskiego w trwałość nowego podziału administracyjnego. W niektórych nowych województwach nie tworzone jednak nowych bibliografii, pozostając w strukturze bibliografii wielkich regionów, a nawet mimo tworzenia bibliografii nowego województwa utrzymywano dotychczasowy zasięg terytorialny lub tylko zmieniano tytuły bibliografii. I tak województwa: łomżyńskie, suwalskie i białostockie tworzyły razem „Bibliografię Regionu Białostockiego” (później tytuł: „Bibliografia Województwa Białostockiego, Łomżyńskiego i Suwalskiego”); województwa: poznańskie, leszczyńskie, pilskie, konińskie, kaliskie tworzyły „Bibliografię Regionalną Wielkopolski”; zielonogórskie i gorzowskie – „Bibliografię Ziemi Lubuskiej”; gdańskie i elbąskie – „Bibliografię Pomorza Gdańskiego”; szczecińskie, koszalińskie i słupskie – „Bibliografię Pomorza Zachodniego”; rzeszowskie, tarnobrzeskie, przemyskie, krośnieńskie – „Bibliografię Województw: Krośnieńskiego, Przemyskiego, Rzeszowskiego i Tarnobrzeskiego” (poprzedni tytuł: „Bibliografia Rzeszowszczyzny”).

Niestety, w niektórych przypadkach dawne bibliografie regionalne zmieniły nieco zasięgi terytorialne, jak np. „Bibliografia Województwa Kieleckiego” (Biliński, 1996, s. 150-157).

W dyskusji podczas Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów zwracano uwagę na kilka ważnych spraw wynikających z kryterium administracyjnego, m.in.: Teresa Służałek (z Biblioteki Śląskiej), Zbigniew Zmigrodzki (z BG Politechniki Częstochowskiej) i Jadwiga Czachowska (z IBL) wskazywali, że powoduje ono odcięcie się od dotychczasowego dorobku bibliografii i wypracowanych metod ich tworzenia, obawiano się, że być może będą to inicjatywy efemeryczne, wykonywane na zlecenie władz administracyjnych, nie wiadomo, jaki będzie poziom merytoryczny nowych bibliografii. Zwracano uwagę na sytuacje konfliktowe między bibliografiami regionów a nowymi bibliografiami województw (gdzie miałyby być rejestrowane materiały ogólne, dotyczące dużych regionów?) oraz na rolę bibliografii regionalnej, która nie powinna być podporządkowana doraźnym celom polityki kulturalnej czy ekonomicznej, ale być także ponadczasowym źródłem dla nauki. Ale były też głosy uznające, że koncepcja bibliografii terytorialnych, organizowanych na zasadzie administracyjnej jest dobrym rozwiązaniem (*Trzecia...*, 1980, s. 238-255).

W 1999 r. nastąpiły kolejne zmiany administracyjne i po 24 latach istnienia 49 małych województw powrócono do 16 wielkich województw, jak w okresie powojennym, niestety ich granice nie są takie same jak dawnych. Część bibliotek publicznych straciła status wojewódzkich. Losy tych bibliotek i bibliografii potwierdzają niebezpieczeństwo odwoływania się do zmiennych i arbitralnie ustalanych podziałów administracyjnych. Projekt krajowego systemu informacji SINTO, w którym bibliografie regionalne miały odgrywać kluczową rolę upadł całkowicie wraz z rozwiązaniem CIINTE w 1991 r.

Zasadniczy spór w ocenie bibliografii regionalnych/terytorialnych między zwolennikami starej i nowej koncepcji sprowadzał się do tego, że dla jednych podział administracyjny jako kryterium granic bibliografii był cechą pozytywną (jasne kryterium podziału, uniknięcie dublowania materiałów, możliwość zorganizowania systemu dla całego kraju, włączenie się do SINTO), dla drugich był cechą negatywną (uzależnienie bibliografii od zmian administracyjnych, zerwanie więzi historycznych i kulturowych, sztuczne łączenie województw w „regiony bibliograficzne”). Kolejna reforma z 1999 r. potwierdziła niebezpieczeństwo wiązania bibliografii często z arbitralnymi podziałami administracyjnymi.

BIBLIOGRAFIA REGIONALNA PO ROKU 1990

Rok 1990 przyjmuje się jako pewnego rodzaju symboliczną, ale i rzeczywistą cezurę dla spraw gospodarczych, politycznych i społecznych w naszym kraju. Jest to początek okresu gospodarki rynkowej, zniesienia embarga krajów zachodnich na import do Polski wysokich technologii. Jest to już okres po zniesieniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, czyli oficjalnej cenzury państwowej. Wszystkie te czynniki miały wpływ na modernizację bibliotek, zmiany w strukturze rynku wydawniczego, wzrost produkcji wydawniczej, zwłaszcza książek i czasopism (w tym lokalnych), wyraźne uaktywnianie się społeczności

lokalnych. Wymienione czynniki ekonomiczno-polityczne trzeba uzupełnić czynnikami ustrojowymi, w wyniku których zmieniły się zasady zarządzania administracyjnego – powstały samorządy, zmieniły się zasady finansowania bibliotek, zwłaszcza publicznych, w tym także bibliografii regionalnych, opracowywanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne. I czynnik technologiczny – do bibliotek na szerszą skalę wchodziły systemy komputerowe (Sadowska, 2006).

Początek tych zmian w odniesieniu do bibliografii regionalnych zasygnalizowano na konferencji w Puławach w 1994 r. W programowym wystąpieniu Jan Wołosz stwierdzał: „Sądzę, że powinna nam przyświecać idea zachowania i wspierania tego, co uznajemy za cenny dorobek bibliografii regionalnej, a więc opublikowane i opracowane bibliografie, doświadczone zespoły tworzące bibliografie i zorganizowane warsztaty pracy. Powinniśmy też dążyć do doskonalenia opracowywanych bibliografii. W tym przypadku warunkiem powodzenia jest weryfikacja przyjętych rozstrzygnięć i zasad oraz sięgnięcie po technikę komputerową” (Wołosz, 1995, s. 18). W tekście Wołosza znalazły się pytania o rolę bibliografii regionalnej w warunkach transformacji społeczno-ustrojowej. Kto będzie jej odbiorcą, jakie typy dokumentów powinna rejestrować? Odwołując się do doświadczeń krajów o rozwiniętych demokracjach autor, wskazywał, że zapotrzebowanie na informację o społecznościach lokalnych i o regionie w nowych warunkach będzie rosło, a jej odbiorcami będą przede wszystkim użytkownicy indywidualni: dziennikarze, politycy, biznesmeni, nauczyciele, studenci, przy czym musi to być informacja kompletna, aktualna i łatwo dostępna. Kolejne zagadnienie dotyczyło pojęcia regionu. Czym jest region w nowych warunkach ekonomiczno-politycznych i jak ma się to pojęcie do terytorium administracyjnego? Czy biorąc pod uwagę realia ustrojowe, techniczne i organizacyjne, trzeba na nowo sformułować cele i zadania bibliografii regionalnych, czy też należy uznać, że nie zmieniły się one, a zmienia się tylko sposób ich realizacji. Wreszcie, czy bibliografia regionalna wymaga koordynacji i nadzoru, czy tylko pomocy, współpracy i współdziałania. Koordynacja i nadzór wymagają więzów zależności i podporządkowania, tymczasem biblioteki tworzące bibliografie regionalne – mówił Wołosz – są jednostkami samodzielnymi, wobec których nie można stosować procedur zarządzania administracyjnego. Można natomiast zabiegać o współpracę, pomoc, wymianę doświadczeń. Rezultatem był wniosek o reaktywowanie Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej przy ZG SBP. Jego kierownictwo powierzono Elżbiecie Stefańczyk z Instytutu Bibliograficznego². Zespół nie stawiał sobie celów koordynacyjnych, ale merytoryczne i szkoleniowe. Za swoje zadania uznał: „organizowanie współpracy bibliotek w zakresie tworzenia bibliografii regionalnych, wymiana doświadczeń, szczególnie ze strony ośrodków wydających bibliografie od wielu lat, oraz umożliwienie uczestniczącym w spotkaniach bibliografom zapoznanie się z warsztatami poszczególnych zespołów opracowujących bibliografie. Głównym celem naszych spotkań były i są sprawy związane z automatyzacją prac nad bibliografią regionalną, zagadnienia normalizacyjne dotyczące opisu bibliograficznego różnych typów dokumentów oraz sprawy warunków pracy bibliografów regionalnych” (Stefańczyk, 1999, s. 25).

² Od 2006 r. Zespołowi przewodniczy Marzena Przybyśz z Zakładu Teorii i Organizacji Bibliografii w BN.

Tym, co w istotny sposób wpłynęło na bibliografię regionalną w ostatnich dwóch dekadach (po 1990 r.) była kolejna reforma administracyjna, zmiany ustrojowe (samorządy) oraz nowe technologie wchodzące do polskiego bibliotekarstwa. To one narzuciły zmiany w organizacji prac nad bibliografiami regionalnymi. Propozycje wobec bibliografii regionalnych w związku z wprowadzaniem nowych technologii zostały sformułowane na konferencji w Puławach następująco: „ujednolicone zasady opisu bibliograficznego i rzeczowego, jednaki format opisu dokumentów, najlepiej jednaki system obsługi bazy danych, współpraca organizacyjna ośrodków regionalnych i stała wymiana informacji między nimi” (Sadowska, 1995, s. 22). Spełnienie tych warunków stwarzało możliwości podjęcia współpracy między bibliotekami w tworzeniu bibliografii regionalnych. Wówczas realnymi propozycjami był format opisu bibliograficznego MARC-BN i system komputerowy MAK – stosowane do opracowania bieżącej bibliografii narodowej oraz normy opisu bibliograficznego i opis przedmiotowy według języka haseł przedmiotowych BN. Umożliwiło to również łatwe przejmowanie danych z bibliografii narodowej do bibliografii regionalnych. Co do roli Instytutu Bibliograficznego potwierdzono jego status jako ośrodka pomocy merytorycznej, a nie ośrodka koordynującego prace nad bibliografiami regionalnymi (Sadowska, 1995, s. 27).

Wkrótce po konferencji w Puławach rozpoczęło działalność Zespół ds. Bibliografii Regionalnej. Z jego inicjatywy rozpoczął proces ujednoczenia bibliografii regionalnych w związku z przygotowaniem do automatyzacji. Podjęto prace nad przystosowaniem formatu MARC-BN do opisu w bibliografiach regionalnych oraz przygotowano oprogramowanie do edycji bibliografii z systemu MAK. W następnych latach przygotowano instrukcje formatu MARC 21 (USMARC)³. Najwięcej bibliotek zastosowało system komputerowy MAK, ale też zaczęto stosować i inne systemy, takie jak: SOWA, nieco później Aleph, PROMAX (wersja PROLIB-a), PATRON. Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2008 r., 36 bibliografii regionalnych opracowuje się w MAK-u, 23 w systemie SOWA (SOWA 2 i SOWA TCP), 6 w systemie Aleph, 3 w systemie PROMAX, 2 w systemie PATRON, po 1 w systemach LIBRA, PROLIB, ISIS (Wesołowska, 2009, s. 117).

Podsumowując, trzeba powiedzieć, że konferencja w Puławach miała niezwykle istotne znaczenie dla bibliografii regionalnych. Zaktywizowała biblioteki publiczne do współpracy, zapoczątkowała ujednoczanie metodyki bibliograficznej w warunkach postępującej automatyzacji i przechodzenia od formy drukowanej do bazy danych. Od tego momentu, dzięki działaniom Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej rozpoczął się stały proces szkoleń i spotkań warsztatowych – biblioteki opracowujące te bibliografie spotykały się systematycznie, z reguły dwa razy w roku, podejmując różne sprawy metodyczne⁴.

Bibliografie regionalne nie automatyzowały się w jednakowym tempie. Niewątpliwie jednak tworzenie regionalnych bibliograficznych baz danych rozpoczęło się w latach 90. XX w., co wiązało się z upowszechnianiem dwóch krajowych systemów: MAK i SOWA, ale przede wszystkim

³ *Adaptacja formatu MARC BN dla potrzeb bibliografii regionalnej*. Oprac. B. Bartoszewicz-Fabiańska, P. Boczkowski, J. Słowik, J. Swianiewicz. Warszawa 1999; *Adaptacja formatu MARC 21 dla bibliografii regionalnej*. Oprac. B. Bartoszewicz-Fabiańska, M. Janowska, K. Janczewski, J. Słowik. Warszawa 2003.

⁴ Do połowy 2011 r. odbyło się 28 spotkań.

MAK w wersji DOS i internetowej MAKWWW, który zastosowano w większości bibliografii. Równoległe do baz wydawano bibliografie drukowane (na podstawie baz danych), ukazujące się, niestety, z kilkuletnimi opóźnieniami, przygotowywano ciągi retrospektywne i publikowano je w postaci CD-ROM-ów. Niektóre wojewódzkie biblioteki publiczne rozpoczęły ten proces już na początku lat 90., a nawet nieco wcześniej: 1988 – Katowice, 1991 – Opole, 1992 – Warszawa, 1993 – Łódź, Olsztyn, Zielona Góra, inne trochę później: 1995 – Kraków, Sieradz, 1996 – Wałbrzych, Warszawa, Wrocław, 1997 – Szczecin, Rzeszów, Piotrków Trybunalski, 1998 – Białystok, Katowice, Toruń, 1999 – Koszalin, Poznań, 2000 – Bydgoszcz, Lublin (Stefańczyk, 2001; Wesołowska, 2009). Automatyzacja miała wiele zalet, zwłaszcza jeśli chodzi o dostęp i wyszukiwanie, publikowanie w postaci CD-ROM i w Internecie, ale oczekiwania i plany były większe. Trochę wynikało to z ograniczeń i możliwości systemów komputerowych, trochę z przyzwyczajień bibliografów (bazy „rocznikowe”), trochę z sytuacji bibliotek, w których ważniejsze były bazy katalogowe niż bibliograficzne (Gawroński & Dynkowski, 2005). Niewątpliwie automatyzacja wprowadzała do bibliografii nową jakość, choć jeszcze wówczas nie wykorzystywano protokołu Z39.50, nie było wyszukiwarki FIDKAR, a to także miało znaczenie dla przyszłości organizacji bibliografii.

Reforma administracyjna 1999 r. nie pozostała bez wpływu na bibliografie regionalne. Część miast wojewódzkich stała się powiatami. Nie wszystkie biblioteki miały szansę kontynuować bibliografie regionalne w takim zakresie jak poprzednio (np.: „Bibliografia Województwa Sieradzkiego”, „Bibliografia Województwa Ostrołęckiego”, „Bibliografia Województwa Ciechanowskiego”, „Bibliografia Województwa Białkopodlaskiego”). Pojawiły się nowe tytuły obejmujące obszary nowych województw, np. „Bibliografia Województwa Kujawsko-Pomorskiego”, której jedna część obejmuje dawne województwo bydgoskie (opracowuje ją WiMBP w Bydgoszczy), a druga region toruńsko-włocławski (opracowuje ją Książnica Kopernikańska w Toruniu). Bez większych trudności mogła być kontynuowana „Bibliografia Lubelszczyzny”, która nie zrezygnowała w poprzednim okresie z rejestracji dokumentów dotyczących województwa białkopodlaskiego. W dobrej sytuacji znalazła się „Bibliografia Województwa Opolskiego”, zapoczątkowana w 1980 r. w granicach starego województwa i kontynuowana. Pozytywnym przykładem rozwiązania problemu była „Bibliografia Województwa Warszawskiego”, która obejmowała praktycznie cały obszar Mazowsza. Po 1975 r. większość nowych województw wchodzących wcześniej w skład województwa warszawskiego (ciechanowskie, ostrołęckie, płockie, radomskie, siedleckie) zaczęło opracowywać bibliografie regionalne swoich województw. Po reformie z 1999 r. w nowej sytuacji administracyjnej powstała „Bibliografia Województwa Mazowieckiego” składająca się z dwóch części. Pierwsza, w wyniku porozumienia Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego z bibliotekami byłych województw: ciechanowskiego, ostrołęckiego, płockiego, radomskiego, siedleckiego zawiera materiał z tamtych obszarów, druga – „Bibliografia Warszawy i aglomeracji warszawskiej” odpowiada terytorium poprzedniego województwa warszawskiego (stołecznego). Zapewniono w ten sposób kontynuację bibliografii regionalnej wielkiego Mazowsza. Utrzymała swój dawny zasięg

„Bibliografia Regionalna Wielkopolski”, „Bibliografia Pomorza Zachodniego”, „Bibliografia Pomorza Gdańskiego” oraz „Warmii i Mazur”, „Bibliografia Ziemi Lubuskiej”. Zmianom uległ zasięg terytorialny „Bibliografii Śląska”, którą od 1999 r. zastąpiła „Bibliografia Województwa Śląskiego” w nowych granicach.

DECENTRALIZACJA?

Ostatnia dekada, czyli okres po 2000 r. to nowy etap technologiczny, przejawiający się przede wszystkim w dominacji Internetu. Jeszcze wiele bibliografii regionalnych próbowano wydawać w postaci drukowanej, wyprowadzając edycję z bazy danych. Dosyć popularna była też postać bibliografii regionalnej na CD-ROM. Dominująca stawała się postać online w Internecie, do czego niewątpliwie przyczynił się MAKWWW i polska multiwyszukiwarka FIDKAR, oparta na protokole Z39.50. Porównanie stanu postaci bibliografii regionalnej w 2006 r. (Przybysz, 2007, s. 156-159) ze stanem z 2008 r. (Wesołowska 2009, s.119-121) pozwala mówić o skokowym wręcz wzroście w ciągu dwóch lat (z 26 do 114) liczby bibliografii dostępnych w Internecie. Obserwuje się też odchodzenie od wersji drukowanej, co jest nie tylko wynikiem istnienia baz danych, ale przede wszystkim opóźnień i trudności poligraficznych, także kosztów druku i zainteresowania odbiorców. Być może postać drukowaną zastąpi wersja elektroniczna w pliku PDF, na razie dosyć rzadka. Technologia komputerowa (klient-serwer) pozwala też na podejmowanie współpracy bezpośredniej. Tak postępuje wiele bibliotek, współpracując z bibliotekami w regionie.

Wydaje się, że przyszłością jest bibliografia regionalna zdecentralizowana, rozproszona w opracowaniu, złożona z wielu baz danych, obejmujących różne terytoria. Praktycznie decentralizacja rozpoczęła się już po podziale administracyjnym kraju w 1975 r. Wówczas wprowadzało to element dezorganizacji i utrudnienia w działalności informacyjnej. Sytuacja zmieniła się wraz z rozwojem technologii (m.in. protokół Z39.50), pozwalającej równolegle i równocześnie przeszukiwać wiele baz danych, co likwiduje wszelkie ograniczenia wynikające z umiejscowienia baz. Ten stan rozproszonego opracowania widoczny jest już dzisiaj w Internecie – mamy wiele regionalnych (i lokalnych) baz danych o różnych zasięgach geograficznych i chronologicznych, które mogą tworzyć wirtualne bazy „wielkich regionów”.

Czy bibliografie regionalne znajdują się w bibliotekach cyfrowych? Zapewne tak, choć w rzeczywistości najbardziej istotny jest dostęp do materiałów, które one zawierają. Obserwacje wskazują, że biblioteki cyfrowe zamieszczają regionalia w swoich zasobach.

Analiza statystyczna bibliografii regionalnych wskazuje, że ich liczba systematycznie wzrasta, choć w latach 70. i 80. XX w. utrzymywała się na prawie jednakowym poziomie (tab. 1 i 2). Skokowy wzrost nastąpił w latach 90., co należy wiązać i z automatyzacją, i ze zmianami ustrojowymi (reforma samorządowa) w kraju, zdecydowany natomiast wzrost widoczny jest po 2000 r., co wiązałabym z rozwojem technologii i aktywnością społeczności lokalnych.

Tabela 1

Liczba bibliografii regionalnych, lokalnych, krajoznawczych i grup etnicznych w latach 1945-2008 (obliczenia na podst. „Bibliografii Bibliografii Polskich”)

Lata	1945-1950	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2008
Razem	113	446	1079	1455	1512	2934	4684

Tabela 2

Średnia roczna liczba bibliografii regionalnych, lokalnych, krajoznawczych i grup etnicznych w latach 1945-2008

Lata	1945-1950	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2008
Średnia roczna	18,8	44,6	107,9	145,5	151,2	293,4	585,5

TERMINOLOGIA

W definicji bibliografii regionalnej zwraca się uwagę na trzy cechy: piśmiennictwo opublikowane na danym terenie, prace autorów pochodzących z danego terenu, piśmiennictwo dotyczące tematycznie danego regionu (zob. *Metodyka...*, 1963, s. 293). Jeśli region traktowany jest jako „wytwórca” (podmiot) piśmiennictwa, mówimy wtedy o bibliografii regionalnej podmiotowej, jeśli zaś traktowany jest jako przedmiot (temat) piśmiennictwa, wtedy mówimy o bibliografii regionalnej przedmiotowej. Bibliografia lokalna powiązana jest z miejscem (miejscowość, obiekt fizjograficzny). Podobnie jak bibliografia regionalna, może mieć charakter podmiotowy lub przedmiotowy. Zespół bibliografii lokalnych współtworzy bibliografię regionalną. Jest jeszcze jeden termin, mianowicie „bibliografia krajoznawcza”, który oznacza bibliografię specjalną o zasięgu geograficznym równym krajowi/państwu. W tym przypadku chodzi o bibliografię przedmiotową, dotyczącą tematycznie jakiegoś kraju. Termin ten pochodzi od rosyjskiego „krajewiedczeskaja bibliografija”, z tym, że w języku rosyjskim „kraj” oznacza region.

Zmiana w podejściu do bibliografii regionalnej przedstawiona podczas Trzeciej Ogólnokrajowej Narady Bibliografów stała się początkiem zamieszania terminologicznego. Zaakceptowany historycznie i zwyczajowo termin „bibliografia regionalna” zaczęto zastępować terminem „bibliografia terytorialna”, wzorując się na piśmiennictwie zagranicznym, gdzie przyjęło się inne rozumienie regionu, mianowicie jako grupy państw powiązanej wspólnymi cechami językowymi, gospodarczymi, politycznymi (region krajów bałkańskich, skandynawskich, Azji Południowo-Wschodniej). Takie rozumienie regionu przyjęło również w polskiej normie terminologicznej PN-89/N-01225 – *Terminologia bibliograficzna*, w której „bibliografia regionalna” została zdefiniowana jako bibliografia ogólna o zasięgu terytorialnym obejmującym więcej niż jedno państwo, natomiast termin „bibliografia terytorialna” (podmiotowa i przedmiotowa) oznacza bibliografię specjalną o zasięgu terytorialnym mniejszym niż państwo. Inaczej mówiąc, w normie tej użyto terminu „bibliografia terytorialna” na oznaczenie tego,

co przedtem nazywano w polskim piśmiennictwie „bibliografią regionalną”. I choć termin „bibliografia terytorialna” formalnie od tego czasu zastępuje dawny termin „bibliografia regionalna”, choć uwzględnia go od rocznika 1991, wydawana w Instytucie Bibliograficznym „Bibliografia Bibliografii Polskich”, to jednak w powszechnym odbiorze nie został on zaakceptowany. Uwzględniając kryterium uzusu społecznego w języku, należałoby przywrócić termin „bibliografia regionalna” w jego dawnym znaczeniu, zakorzenionym w polskiej tradycji bibliograficznej, o co już w 1998 r. apelowała Anna Żbikowska-Migoniowa w referacie o bibliografii regionalnej (Żbikowska-Migoń, 1999).

BIBLIOGRAFIA

- Bibliografie regionalne. Dokonania, dylematy, wnioski. Materiały z konferencji, Puławy 15-16 września 1994 r.* (1995). Warszawa: Wydaw. SBP.
- Biliński, Lucjan (1996). Bibliografie regionalne. Stan za ostatnie 15 lat [1980-1995]. W: *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 7-9 czerwca 1995 r.* Warszawa: Wydaw. BN, s.148-159.
- Biliński, Lucjan (1995): Postęp czy regres w opracowaniu i wydawaniu bibliografii regionalnej. W: *Bibliografie regionalne. Dokonania, dylematy, wnioski. Materiały z konferencji, Puławy, 15-16 września 1994 r.* Warszawa: Wydaw. SBP, s. 28-52.
- Eychler, Barbara (1968). Aktualny stan prac i problemy bieżących bibliografii regionalnych ze szczególnym uwzględnieniem bibliografii regionalnych Ziem Zachodnich i Północnych. W: *Materiały z III konferencji poświęconej problemom bibliografii regionalnych, Warszawa, 11 grudnia 1967 r.* Warszawa: Wydaw. BN, s. 5-24.
- Eychler, Barbara (1960). Problematyka bibliografii regionalnej Ziem Zachodnich. *Biuletyn Instytutu Bibliograficznego*, t. 6, nr 5, s. 211-250.
- Gańczyńska, Cecylia Zofia (1980). O nową koncepcję bibliografii regionalnej w Polsce. W: *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 5-7 czerwca 1978 r. Referaty i dyskusja.* Warszawa: Wydaw. BN, s. 148-182.
- Gańczyńska, Cecylia Zofia (1996). Polskie bibliografie terytorialne od projektu w roku 1978 do rzeczywistości roku 1995. W: *Czwarta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 7-9 czerwca 1995 r.* Warszawa: Wydaw. BN, s. 167-180.
- Gawroński, Andrzej; Dynkowski, Maciej (2005). „Elektroniczne” bibliografie regionalne – nowa jakość? W: *Wokół bibliotek i bibliotekarstwa. Księga Jubileuszowa dedykowana Janowi Wołoszowi.* Warszawa: Wydaw. SBP, s. 92-103.
- Hleb-Koszańska, Helena (1967). Aktualny stan bibliografii w Polsce oraz postulaty na przyszłość. W: *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 20 czerwca 1966 r. Referaty i dyskusja.* Warszawa: Wydaw. BN, s. 24-33.
- Materiały z III konferencji poświęconej problemom bibliografii regionalnych, Warszawa, 11 grudnia 1967 r.* (1968). Warszawa: Wydaw. BN.
- Metodyka bibliograficzna* (1963). *Poradnik dla autorów bibliografii specjalnych.* Wyd. 2. Pod red. H. Hleb-Koszańskiej, Marii Dembowskiej i Henryka Sawoniaka. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Narodowe i regionalne serwisy bibliograficzne* (1999). *Materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja serwisów bibliograficznych. Bibliografie regionalne, bibliografia narodowa. Stan prac i zamierzenia”, Warszawa, 2-4 grudnia 1998 r.* Warszawa: Wydaw. SBP.
- Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa – 19 lutego 1956 r. Materiały.* (1956). Warszawa: Wydaw. SBP.
- Przybysz, Marzena (2007). Bibliografia regionalna w Polsce – technologia opracowywania. W: *Praktyczne aspekty automatyzacji bibliotek publicznych. Materiały z VII konferencji pt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”, Warszawa, 22-24 listopada 2006 r.* Warszawa: Wydaw. SBP, s. 151-159.
- Sadowska, Jadwiga (1995). Bibliografia regionalna w warunkach automatyzacji. W: *Bibliografie regionalne. Dokonania, dylematy, wnioski. Materiały z konferencji, Puławy 15-16 września 1994 r.* Warszawa: Wydaw. SBP, s. 21-27.
- Sadowska, Jadwiga (2006). Bibliografia regionalna wobec zmian technologiczno-organizacyjnych w ostatnim piętnastolecu [1990-2005]. *Notes Biblioteczny*, nr 2, s. 39-46.

- Stefańczyk, Elżbieta (1999). Bibliografie regionalne. Informacja o pracach Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej ZG SBP. W: *Narodowe i regionalne serwisy bibliograficzne. Materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja serwisów bibliograficznych. Bibliografie regionalne, bibliografia narodowa. Stan prac i zamierzenia”*, Warszawa, 2-4 grudnia 1998 r. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 24-28.
- Stefańczyk, Elżbieta (2001). Problemy automatyzacji bibliografii regionalnych. W: *Jak automatyzujemy biblioteki publiczne. Materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”* Warszawa/Miedzeszyn, 6-8 listopada 2000 r. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 62-69.
- Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów, Warszawa, 5-7 czerwca 1978 r. (1980). *Referaty i dyskusja*. Warszawa: Wydaw. BN.
- Wesołowska, Sylwia (2009). Bibliografie regionalne w Internecie. W: *Nowe technologie w bibliotekach publicznych. Materiały z VIII ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja bibliotek publicznych”* Warszawa, 26-28 listopada 2008 r. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 112-121.
- Wołosz, Jan (1995). Dlaczego bibliografia regionalna? W: *Bibliografie regionalne. Dokonania, dylematy, wnioski. Materiały z konferencji, Puławy, 15-16 września 1994 r.* Warszawa: Wydaw. SBP, s. 13-20.
- Zbikowska-Migoń, Anna (1999). Bibliografia regionalna – tradycje i perspektywy. W: *Narodowe i regionalne serwisy bibliograficzne. Narodowe i regionalne serwisy bibliograficzne. Materiały z ogólnopolskiej konferencji nt. „Automatyzacja serwisów bibliograficznych. Bibliografie regionalne, bibliografia narodowa. Stan prac i zamierzenia”*, Warszawa, 2-4 grudnia 1998 r. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 7-17.

JADWIGA SADOWSKA

The Institute of Information and Library Studies
Wrocław University
e-mail: jadwigasadowska@o2.pl

FIFTY YEARS OF POLISH REGIONAL BIBLIOGRAPHY. CONCEPTS AND REALITY

KEYWORDS: Polish regional bibliography 1945-2010. Arrangement of regional bibliography. Methodology of regional bibliography; vocabulary.

ABSTRACT: Objective – The article is aimed at presenting the development of Polish regional bibliography in the years 1945 to 2010 with focus on institutional, organizational, methodological and terminological issues as well as the impact of the administration reforms and the organization of national information network. The role of regional (voivodeship level) public libraries and the Bibliographical Institute of the National Library of Poland in the implementation of Polish regional bibliography project is discussed, too. **Research method** – The analysis covers papers, calls and conclusions dating back to national meetings of bibliographers in the years 1956, 1966, 1978 and 1995 and several other conferences on the issue of regional bibliography in the years 1960, 1967, 1994, 1998, 2000, 2005, 2006 and 2008. **Results and conclusions** – The following periods significant for the development of regional bibliography are defined: a) 1940s-1950s when the development of regional bibliography was inspired by the government with indirect political objectives (the Bibliography of Western and Northern Poland); b) 1960s when the borders of the following historical and cultural regions in Poland were established (Pomorze Zachodnie, Pomorze Gdańskie, Warmia i Mazury, Ziemia Lubuska, Śląsk, Mazowsze, Lubelszczyzna, Rzeszowszczyzna, Kielecczyzna), regional bibliography rules were codified and systematic development of current and retrospective regional bibliography began with the regional bibliography understood as the source of comprehensive information about a given region; c) the end of 1970s and 1980s when seventeen historical and cultural regions were replaced by forty-nine administrative regions, resulting in the launch of new regional bibliographies and changes in the geographical scope of already existing bibliographies; d) 1990s and first decade of twenty-first century when the regional bibliographies were significantly influenced by technological transformations in the libraries. Standardized bibliographical databases have been developed since the mid-nineties and the local bibliographies are thriving – in the years 1945 to 1950 an average number of bibliographies published annually was 18,8 while in the years 2001 to 2008 it rose to an impressive number of 585,8 bibliographies per year.

Artykuł wpłynął do Redakcji 2 sierpnia 2011 r.